

«СВІТ КРІЗЬ ПРИЗМУ БОЛЮ» (МЕНТАЛЬНІ РИСИ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ)

Тетяна Бслоброва

канд. філол. н., доцент,

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

(Ізмаїл, Україна)

Зміна епох призвела до втрати сталості індивіда, який гостро переживав своє становище. Часові злами позбавили людське життя цілісності, воно стало уривчастим, фрагментарним. Втрата автентичності спонукала до постійних пошуків адекватного відтворення самопочуття людини. Площина світу змістилася до однієї конкретної особистості. Описи ущільнилися в часі, набули форми рефлексивного мислення. Поставали питання: «Що є світ? Чим є наше існування? Як підійти до існування, щоб збагнути його?».

Життя – це вибір, згідно з яким людина «розміщує» себе у світі, визначає власну траєкторію, задає вихідні позиції свого існування і прагне пронести їх по всіх перехрестях світу.

Екзистенційна філософія в класичному варіанті – це філософія болю й відчаю (Кіркегор, Унамуно, Ясперс). Саме тому на думку багатьох учених, філософів, письменників виникає вона в ХХ ст., яке характеризується загостренням усіх протиріч, посиленням тоталітаризму, розповсюдженням масової культури. В умовах всебічної кризи європейської культури, конвульсійних спалахів війн, революцій посилюється зацікавленість філософів проблемами сенсу буття в його трагічному забарвленні. Екзистенціальна філософія стала «вираженням (експресіонізмом) особистої долі кожного, але власна доля повинна була виражати долю світу і людини» [3, с. 254]. Екзистенціалісти визнали, що історія, людина і світ утворюють екзистенційний континуум. Історична ситуація визначає буття людини. Українській філософії, культурі, літературі, естетиці спорідненою була філософія Бердяєва, Камю, Кіркегора, Сартра, Унамуно. Бердяєв визначав свою філософію як «драматична філософія долі, існування в часі, який переходить у вічність, в часі, який спрямований у кінечність, але це не смерть, а лише перетворення» [3, с. 263].

Група французьких істориків-медієвістів, заснована в 1929 році в Парижі висунула поняття *менталітету* (або ментальності), якому вони надавали значення особливого типу методології (екзистенційно-інтроспективної, за своїм основним змістом).

Менталітет як соціопсихологічний феномен, «арактеризує етнічні спільноти і окремих представників етносу і який визначає способи сприйняття та інтерпретації певною етнічною групою оточуючого світу, а також способи і форми практичного відношення її до природного і соціального середовища» [9, с. 13].

Це – певного роду «канон інтерпретацій», психологічний інструментарій, який «синтезує, переважно на дораціональному емоційно-латентному рівні свідомості, традиції, вірування, звичаї певної етнонаціональної людської спільноти в їх реальному і уявному (марновірства, фантазії, міфи, символи, ритуали) вимірах» [4, с. 324].

Таким чином, менталітет об'єднує хаотичний і різнорідний потік напівусвідомлених сприйнять і вражень в упорядковану картину світу – світогляд.

Менталітет є своєрідним «контекстом» («горизонтом») вияву специфічного, унікально-неповторного способу «бачення» («причитування») змісту навколишнього світу та стосунків з ним, властивого певній етнонаціональній спільноті.

О. В. Киричук зазначав, що ментальності українського народу «властиві чотири системотворчі ознаки»:

1) інтроверсивність вищих психічних функцій у сприйнятті навколишньої дійсності, що виявляється в зосередженні особи на фактах і проблемах внутрішнього, особистісно індивідуального світу;

2) кордоцентричність (від латин. «cordis» – серце) – ідея домінування «серця» (глибин людської духовності) над головою (формально-граматичним, логіко-раціональним мисленням);

3) анархічний індивідуалізм, партикулярне (особливе) прагнення до особистої свободи;

4) перевага емоційного, почуттєвого над волею та інтелектом [6, с. 11].

І. Бичко виділяє ще одну рису українського менталітету: *антеїзм* (від імені грецького міфічного героя Антея – сина богині Землі, який був нерозривно пов'язаний із землею – матінкою, постійно черпаючи від неї життєві сили) [4, с. 325]. Українська земля виступає для її народу не як суто географічне, а як духовне поняття.

Інтровертне заглиблення українців у внутрішній світ особистого переживання стало виявом індивідуалізму, який у своєму підґрунті має екзистенціально-плюралістичне бачення світу, зверненість до «внутрішнього» індивідуально-неповторного світу людини і множинність («поліфонію») світобачення, інтроспекції та споглядальної настроєності. Зрештою, українська культура, як стверджує І. Бичко, запозичує і повністю стверджує «окцидентальний (західний) персоналізм, але надає йому дещо іншого напрямку ... напрямку розбудови особи вглибину замість експансії вширину» [4, с. 326]. Виявом такої «експансії» є рефлексія, спосіб «тут-буття», гостро емоційне переживання сьогоденності життя.

Постулати екзистенціалістської філософії виявилися близькими українській філософській думці. Домінуючим в українській ментальності є *екзистенційно-кордоцентричний тип* філософування. Особливого поширення він набув у 90-их роках XIX століття. Стосовно співвіднесення сутності екзистенціалізму/екзистенційності з характером української філософської думки варто визначити поняття, якими послуговувалася екзистенціалістська парадигма:

- екзистенційне мислення, яке передбачає особливий тип мислення з ознаками беззаперечної причетності до складних проблем людського буття. Воно послуговується одвічними істинами, основою яких є Святе Письмо;

- екзистенційне філософування об'єднує поняття: екзистенційний дух, екзистенційний характер, екзистенційна спрямованість творчості, екзистенційний підхід, екзистенційні мотиви. Екзистенційне філософування – це аналіз філософських проблем буття людини в «межових» ситуаціях, який відтворює трагічний стан особи або суспільства загалом, болісно шукає

шляхи виходу з проблеми. Цей вид мислення став предтечею екзистенціалізму в українській філософії ХХ ст.

Ці вихідні основи властиві українському світоглядові взагалі, тому і визнаною стає закоріненість української ментальності в проблеми буття, з'ясування істинності життя та людської сутності взагалі. Екзистенціалістська увага до особовості, немилосердно придушеної дійсністю, для якої єдиною правдою є її власна вітальність, виявилася суголосною багатьом українським письменникам, поетам, філософам, історикам.

Література існує в часі й іспит часу – це найбільше випробування для літературного твору. Поет бачить світ і життя своїми очима, оцінює світ і життя власним розумом, хоча відбувається це в рамках світогляду й епохи, в яку він живе. Поетів у межах екзистенційної естетики більше цікавить сучасний момент, злети, муки і трагізм існування. Історичні події ХХ сторіччя руйнували цілісну картину світу, онтологічно розламували буття людини. «Убогість часу» явила незахищеність індивіда в буремному морі життя. В поезії ХХ сторіччя відбулося зміщення акцентів у бік індивіда, який став заручником життя, котре накочувало хвилями відчаю, тривоги і розгубленості.

Завдання поезії тепер полягало в пізнанні світу, місця людини в ньому й серед інших людей, спробі охопити безмежний простір і злитися з нескінченним часом. Існування уособлювало маленький острівець, на який життєва катастрофа викинула людину, і вона постала серед чужого їй світу, який неможливо змінити, треба було лише адаптуватися до конкретних умов.

Отже, філософсько-екзистенційна проблематика в літературному творі утворюється за допомогою системи моральних категорій – екзистенціалів: віри, страждання, болю, туги, смерті, жаху, неволі, надії тощо. Заглиблення поета у власну екзистенцію давало змогу відтворити трагізм індивідуальної драми. Екзистенційне філософування проявляється в роздумах над сенсом власного життя у плині трагічно незворотнього часу. В даній поетичній системі формуються екзистенціали: відчуження, біль душі, власна самота.

Звертаючись до творчості відомого поета-державника Є.Маланюка, згадуєш його твір «Ісход», який став драматичним підсумком «вічного болю» за свою Батьківщину. Війна з її підсумком стала своєрідною межею, що поділила життя письменника на до і після неї: «Ти серпень днів стрічаєш на межі жасних епох» [8, с. 452].

І от, коли ворожиш жить,
А чи прийняти праву кару,-
Між смарагдових лук біжить
Молочна бірюза Ізару.
І, знявшись у глибоку синь,
Смерекові згубивши скальпи,
Вдивляються у височінь
Камінним оком сизі Альпи.
І вічність сяє. Й дні пливуть.
І, мандрами і болем стертій,
Вже майже знаєш, як забудь,

Що сонце це – є сонцем смерті» [8, с.450]

Аналізуючи творчість Є.Маланюка, розглядаємо концепт «смерть» у декількох тематичних планах: історіософському (смерть як загибель народу,

нації, держави); релігійно-філософському (*смерть* епохи, в якій панує всесвітнє зло); екзистенціально-філософському (*смерть* як кінцевість індивідуального буття у світі). Осмислення смерті передбачає всю гаму екзистенційних станів, пов'язаних із нею, – тривогу, страх, відчуття приреченості, безнадії, глибокого смутку й самотності, відчуття відчуження через незворотну втрату рідної землі, крізь які проходить ліричний герой Є.Маланюка. Усвідомлюючи трагізм кінцевості певного етапу людського буття у світі, висновком про поєднання життя і смерті як устрою божественної світобудови Є.Маланюк вдається до розуміння гріха великого масштабу:

Ні голуб не злетить, ні крикне мева,
Безоке небо зморою лягло.
Останні із людей – Адам і Єва-
Покутуєм за кров, за гріх, за зло.
(«Дві поезії на одну тему») [2, с. 25]

Катастрофа повторення кіл життя розставляє нові акценти поетового розуміння й оцінки подій, зумовлених «лютим чином історії».

Поетичний світ Є. Маланюка наповнений відповідною образною метафорикою й символікою: «цілунків пізніх мертвий мед», «затамувати вічний кровоток», «гасне неповторена весна», «пісня болю в шумі листопаду», «безоке небо», «роки попеліють крадькома», «молитись мертвій і страшній красі», «полетіти в безнадійний вирій», «душа заснула», «німіє спів».

Поетові від природи близькі життєві питання «свободи вибору» й відповідальності за свій вибір, свого місця у світі, ставлення до свого поетичного покликання як самовиявлення, самовираження, котре надає сенсу в житті, ставлення до смерті – питання, що склали проблематику літератури й філософії екзистенціалізму.

Загалом, українській ментальності властивий «трагічний оптимізм – як особлива філософія життя» [5, с.279]. Н. Михайловська вважає І. Франка «непересічним представником екзистенційного філософування в Україні к. XIX – XX ст.» [8, с.86]. Він належить до когорти «трагічних оптимістів» (Кіркегор, Унамуно).

Трагічний характер його філософування був зумовлений не лише «фаталізмом» доби, а катастрофічністю особистого існування.

Зразком екзистенційної поезії є «Притча про життя» (збірка «Мій ізмарагд»). В алегоричних образах природи поет втілює суть людського буття, яке як самоданність перебуває в світі та є залежним від нього. І тільки людина своєю дією, своїм «бунтом» може протистояти йому. У цій «притчі» людське буття перебуває між двома крайнощами: «тут-буття» і «забуття», між ними існує вибір і страх перед ним, який загострює трагізм окремого індивіда. В образі чоловіка, який висить над безоднею, автор вбачає «кожного з нас»:

Життя важке, природа нам ворожа,
І тисяч пригод і небезпек
З усіх боків усе нас оточують,
Голодний лев над нами – то є см ерть;
Дракон внизу – то вічне забуття,
Що кожного нагрожуєсь пожерти,
А миші, чорна й біла – день і ніч,
Що ненастанно вік наш підгризають,

А та гадюка під ногами, -
То наше власне тіло, непостійне,
Слабе і хоре, що нам в кожній хвилі
Назавсіді відмовить може служби.
А та берізка, за яку вчепившись,
Міркуємо спастися від заглади, -
Се людська пам'ять – щира, так коротка.
Нема нам виходу із того горя,
Нема рятунку [10, с.183]

До речі, вже в циклі «Зів'яле листя» Франко виявив близькість до постулатів екзистенціалізму, які знайшли філософське втілення у творах Паскаля, Кіркегора – це неспівмірність Я і простору. У «Другому жмутку» ліричний герой роздумує про «простерте полотно простору, яке поглинає я»; самотність людини у світі, визнання абсурдності буття:

І я в юрбі, сумний і одинокий,
Пливу безвладно...
(XX. «Привид», с. 122)
Неначе крапля в океані,
Розпливусь я, потону....
Сам з собою у роздорі
(XI. С. 117)

Порядок світу – це проект, тому людина повинна вибудовувати себе як єдність. Роз'єднаний світ уже не є Космосом, більше того, він би не існував взагалі, не був би наділений буттям. Воля спонукає людину до єдності «Я», а світ – до необхідного порядку; індивід входить у цей порядок як «елемент, що одночасно живе в ньому і панує над ним» [1, с. 156]. Без волі не тільки людина втрачає себе в непослідовній, поверхневій, неадекватній та анонімній екзистенції, але й світ розпадається на предмети і події, розрізнені, позбавлені реальної сполучуваності. Людина власними силами закорінює себе у світ і робить його послідовною реальністю. Усвідомлюючи себе як природу, індивід може реалізувати себе як частина природи і тим самим змусити її виявити себе: це й відбувається в мистецтві. Буття і Ніщо стають для людини двома жорнами, між якими вона обертається, світ уособлює божевілля і трагедію.

Література:

1. Аббаньяно Н. Экзистенция как свобода / Н. Аббаньяно // Вопросы философии. – 1992. – № 8. – С. 146-157.
2. Архів Є. Маланюка в УВАН у США. – Ф.ХХХVIII. – Од.зб. – 262 с.
3. Бердяев Н. А. О назначении человека / Н. А. Бердяев. – М., 1993.
4. Бичко І. Ментальна співзвучність української та європейської філософських традицій: «кордоцентричні мотиви» / І. Бичко // Київські обрії: історико-філософські нариси. – К., 1997.
5. Донцов Д. Дві літератури нашої доби / Д. Донцов. – Торонто, 1958. – С. 279.
6. Киричук О. В. Ментальність: сутність, функції, генеза / О. В. Киричук // Ментальність. Духовність. Саморозвиток особистості. Тези доповідей і матеріали Міжнар. наук. конфер. – К. – С. 11.
7. Маланюк Євген. Поезії / Євген Маланюк. – Львів, 1991.
8. Михайловська Н. Трагічні оптимісти. Екзистенційне філософствування в українській літературі 19 – I полов. 20 ст. / Н. Михайловська. – Львів, 1998.

9. Старовойт І. Збіг і своєрідності західноєвропейської та української ментальностей / І. Старовойт. – Київ – Тернопіль, 1997.
10. Франко І. Твори в трьох томах. Т. 1. / І. Франко. – К., 1991. – С. 183.

Tetyana Byelobrova. «The world through the prism of pain» (mental traits Ukrainian philosophical thought)

The article is devoted to the researching of concepts of existentialism in poetical literary production. The object of the article is category existence in literary production, existence-situation, existence-subject, existence-feeling. The existentialism has foreseen deliberate difference between the time of public existence and the time of individual existence life.

Key words: *existentialism space, death, anteism, mentality, ontology*

**РАДЯНСЬКА РЕПРЕСИВНА СИСТЕМА В УКРАЇНІ
(1946-1953 рр.)**

Вікторія Березовська

канд. іст. наук, доцент,

Дунайський інститут Національного університету

«Одеська морська академія»

(Ізмаїл, Україна)

У 2017 р. минають 70 роковини жахливого періоду в історії нашої держави – голоду 1946-1947 рр. Тяжкою спадщиною для українських земель стали й повоєнні репресії. Особливо постраждали території, які були приєднані до СРСР на заключному етапі Другої світової війни, – західноукраїнські та бессарабські землі. Дослідження цих питань необхідно не лише для відтворення історичної правди, а в першу чергу для розкріпачення суспільної свідомості, закутої в роки тоталітарного режиму, щоб страшне минуле ніколи не повернулося.

У вітчизняній історичній науці питання репресивної політики влади даного періоду потребують подальших розробок. Загальна інформація про голод 1946-1947 рр. та повоєнні репресії в цілому по Україні представлена більш-менш цілісною картиною. Вагомий внесок у розробку різноманітних аспектів проблематики повоєнного голоду та репресій внесли українські історики В. Баран, О. Веселова, В. Даниленко, В. Нікольський, Ю. Шаповал, В. Шитюк та інші [1]. На жаль, питання, пов'язані з перебігом подій на території Південної Бессарабії (голод, репресії, виселення представників різних етнічних груп з цих територій, переслідування та розкуркулення селянства тощо) до сьогодні залишаються ще недостатньо дослідженими.

Як зазначав у дисертаційному дослідженні С. Василенко, «тяжкою спадщиною повоєнної доби стали масові репресії, які чинились сталінським режимом та його провідниками на території України та жертвами яких стали представники всіх верств населення. Фільтрація населення на визволеній території, голод 1946-1947 рр., переслідування національної інтелігенції, придушення патріотичного руху опору, знищення Української автокефальної та греко-католицької церков, переслідування духовенства й віруючих різних